

Prikazi, izvještaji, bilješke.

Pismo i postanak alfabeta.

(Uz istoimenu knjigu Dra Mate Tentora).

Dr. Nikola Žuvić.

Pod gornjim je naslovom izdao g. Dr. Mate Tentor, ravnatelj sveučilišne biblioteke, godine 1931. u Zagrebu knjigu, kojom nas je zadužio. Nije baš toliko radi noviteta same stvari, koliko s razloga, što je po prvi put na hrvatskom jeziku time sintetički prikazana vrlo važna stvar, koja ne samo da može, već mora zanimati svakog školovanog čovjeka. O pismu i postanku alfabeta se je pisalo na svim kulturnim jezicima. Konačne rezultate mnogih učenjaka na tom području pružio nam je pisac. On je i uspio u tome.

U predgovoru (str. III.) veli, da je uzrok, što se kod nas gotovo ništa ne čuje i što je njega ponukalo, da o tom piše »valjda i zato, što se na našem sveučilištu (filozofskom fakultetu) ne predaje ni sinologija, ni asirologija, ni egiptologija.[1]

Iza uvodnog poglavlja o pismu u opće, gdje zgodimice tumači genezu i današnjih pojava kod nas i po strani iz piktografije i etimologiju nekih riječi; (str. 10—16. i na drugim mjestima) pre-

---

[1] Ne samo spomenute nauke, koje su potpuno samostalne i čine cjelinu za se, nego se, osim na teološkom fakultetu, ne predaje nijedan jezik ni bližeg orijenta: hebrejski, aramejski, sirski, arapski, premda ovi jezici i literarni produkti tih naroda imaju direktan upliv na našu kulturu. A i nemoguća je komparativna filologija — ako ćemo ju zbilja znanstveno zamisliti — pa i same indoevropske grane. U opće je teško razumjeti, kako se stvaraju stručnjaci u historiji pojedinih naroda bez poznavanja jezika dotičnog naroda; sa vrelima u prevodu ne će se stručnjak zadovoljiti, a i ne smije. Sa studijem same historijske gramatike mogu se tek upoznati najintimniji osjećaji pojedinaca i čitavih naroda u svim mogućim nijansama, sili, prijelazu, izmjeni glasa, forma i samih riječi.

cizira figurativno, ideogramatsko, fonografsko i druga pisma s mnogo jasnih primjera. Zatim iznosi pregled pisma kod raznih naroda, što je zaoblio s historijskim podacima, da olakoti slijed. Prvi je dio knjige s time završen.

Drugi dio (od str. 44. dalje) govori o alfabetu i kako je do njega došlo. Tu (str. 46.) iznosi tri teorije, koje su zastupali učenjaci u 19. stoljeću o postanku alfabeta: kretski izvor, koji Dr Tentor zabacuje, babilonsko-asirski i fenički. Auktor prihvaća posljednji o modifikacijom: ne u Egiptu, ne u Feniciji. O Egiptu je već bio govor sprijeda u prvom dijelu. Feničani su Semiti; njihov alfabet ima 22 slova kao i ostalih Semita. Spomenik nađen u Ras-Šamra godine 1929. je pisan sa dosada nepoznatim jezikom, ali klinovitim pismom, koje ima 27 slova. Pismo je iz 13. stoljeća prije Krista. Hans Bauer je dešifrirao pismo i ustvrdio, da je jezik semitski. Ali još prije, naime godine 1905., našao se na Sinaju drugi natpis (str. 58.) »u hebrejskom jeziku, a pismo pokazuje stariju fazu, nego li je feničko pismo 13. vijeka.« Ovo pismo ima 26 znakova, od kojih su 4 dublete, dakle predočuje 22 glasa, kako imaju današnji semitski alfabeti. Zato se Dr Tentor zauzima dokazujući, da je sinajski alfabet prvi i iz njega da su nastali svi drugi alfabeti. Postanak sinajskog alfabeta (str. 63.) prikazuje historijskim (dozivajući i Bibliju u pomoć) konjekturama i zagovara apologetski, da je sv. Pismo bilo već u početku napisano na hebrejskom jeziku s tim sinajskim alfabetom. A kad su Izraelci došli u Palestinu (str. 67.) »potpali su pod jaču kulturu feničku, čini se, da su svoje sinajsko pismo lako zamijenili feničkim, kad i onako nije moglo biti velikih razlika.« Slika 12. i 13. (str. 69.) koja pokazuje hebrejsko pismo štampana je nepažnjom slagara u tiskari naopako.

Treći dio ili kao dodatak drugog (od str. 77. dalje) govori o raširenju alfabeta po Grcima, preko kojih su do njega došli ostali narodi u Europi. Talijanska poslovica (str. 93.) je izvrnuta i ne dokazuje namisao. Ona glasi: »Lingua toscana in bocca romana«. Dr Tentor revnuje (str. 107.) za tradicijonalno mišljenje, prema kojem imade glagolica svoj početak u 9. stoljeću kod sv. Ćirila prema grčkom kurzivnom pismu,[2] a ćirilica je kasnijeg datuma prema grčkoj uncijali. U nastavku (str. 110.) veli, da su Hrvati svjetovne stvari pisali »gotovo čistim narodnim jezikom, tako da je od svih slavenskih živih jezika hrvatski najstariji književni jezik.« »Godine 1927. štampan je misal u staroslovenskom jeziku hrvatske

---

[2] Koji govore o postanku glagolice ili kojeg drugog samostalnog slavenskog pisma pred sv. braćom, zauzimlju drugo stanovište. Zadnje se vrijeme ova struja sve više širi i svoje dokaze oslanja i na nedavna gotska otkrića kod nas. Međutim na afirmaciju svojih tvrdnji nijesu dosad ti protagoniste donijeli jačih dokaza osim konjektura, prema kojima je Ćirilo-Metodska predaja još uvijek jača i popularnija.

recenzije, ali — osim kanona — samo latinicom.«[3] Na koncu daje stablo o razvitku alfabeta, kao prilog pismo hrvatskog bana Nikole Zrinskog i shematičnu historiju alfabeta.

O djelcu su do sada izašli izvještaji i prikazi u dnevnim novinama i drugim časopisima iza kako je knjiga objelodanjena.[4] Samim sadržajem se do danas nije nitko posebice zabavio. Preuzeo sam, da se ovom zgodom njime pozabavim u uvjerenju, da i sam Dr Tentor želi čuti jednu objektivnu i stvarnu kritiku.

Knjiga će doći vrlo dobro kao opći uvod u studiju paleografije, historije, a osobito jezika. Knjiga si već u početku daje dobru notu, gdje (str. 2.) manifestira »Jezik je nešto, što tako odlikuje čovjeka od životinje, da sve moguće i nemoguće hipoteze, koje dovode čovjeka u vezu sa životinjom, dolaze u ćor-sokak.« Prvo je poglavlje auktor mnogo promeditirao. U psihografiju naroda, kojih daje pregled, čini se, da je dobio prilično jasan uvid. Pisca preporuča finoća i pozitivno nizanje činjenica, a da ne polemizira s nijednim od protivnih mišljenja.

Posebno imam pak primjetiti:

I.

Zapažam u uvodu i u obradbi same stvari manjak literature (pogotovo novijeg datuma) poznatih filologa — orijentalista: Barton, Kugler, Deimel, Mallon, Ebeling, Schneider, Gabrielli, Bayer, Witold, Bourows, Nötscher, Boudon i drugih, bez kojih, držim, da je danas, ako ne nemoguće,

---

[3] Transkribirani je misal manje hrvatska recenzija, nego li Parčićev iz godina 1893. (1894.) i 1905. Taj je bio tiskan glagolskim pismenima, sa vlastitim staroslovenskim jezikom. (Ove godine je stogodišnjica rođenja pok. Parčića, koji je prezaslužen za glagolicu.) U ovom su mnoge karakteristike izbrisane, jer i jeri potpuno se gubi. Uvedeno je malo staroslovensko, još manje hrvatsko izgovaranje nekih riječi. Na mjesto, gdje ruska recenzija postavlja **o**, ovaj ima redovito **a**, a **e**, kako se u mnogim mjestima obligatno izgovara, ne nalazi se u misalu nigdje. Ne razumijem nikako, zašto je sva dosadanja prošlost tako brižno čuvala jeri, ako se potezom pera može riješiti taj dosadanji crux slavista. Do danas još nije objelodanjena jedna stručna kritika. Ja osobno, kao glagolaš, žalim, što je provedena transkripcija s razloga što prva namisao nije postignuta, a drugo, što će za par generacija biti glagolica još gore traktirana nego li danas hijeroglifi, treće što time naša stvar ide u arhiv i muzej zaboravi, da se tako odužimo svojoj divnoj prošlosti, na kojoj nam može zaviditi sav kulturni svijet, koji nije bio u stanju, da svom jeziku i pismu osjegura privilegiranu poziciju u Crkvi kao mi.

[4] Dr. Kalaj u Bogoslovskoj Smotri 1932. god. XX., br. 1. str. 99—100.

a ono barem vrlo teško riješavati ovaj problem.[5] Osobno mišljenje auktorovo nije u pojedinostima jasno izraženo. U koliko navodi po drugima, ne označuje tuđe misli i riječi ni navodnim znakovima, ni citiranjem mjesta u knjigama pojedinih pisaca, kojima se poslužio. Neprestano tumačenje pojedinih izraza u zagradama smeta u čitanju i oduzima na formi: dobivaš utisak, da je pisano za početnike. Mnoge stvari, mimo mjesta, gdje obavlja neku vrst rekapitulacije, ponavlja više puta, da katkada i dosadi, dok u nekim riječima i nazivima ne pokazuje konstantnosti kao na pr. hebreji, jevreji, pridjev hebrejski, jevrejski.[6]

II.

Dr. Tentor govori u svojoj knjizi s velikim poštivanjem o sv. Pismu, što se može viđjeti i iz stvarnog prikaza 2. dijela njegove knjige, koji sam donio sprijeda. Ustvrditi ipak moram, da mu pitanje općeg potopa nije jasno. Između ostalih uzroka je i taj, što mnoga mjesta nije sam ispitao (tako i hronologiju), nego unosi u svoju knjigu pojedina data, kako je čitao kod raznih pisaca, kojima se posluživao. Na potvrdu svoje gornje tvrdnje evo nekoliko primjera iz Dr. Tentorove knjige:

Str. 3.: »Ako je ledeno doba trajalo 1½ milijuna godina, i na izmaku toga doba imađemo kulturnog čovjeka, koje se doba meće prije više od 12.000 godina, onda prolaze još tisućljeća, dok dođe čovjek do pisma. A to se dogodilo gotovo u isto doba, nezavisno jedno od drugoga, najmanje 5.000 godina — okolo Nila i Eufrata.«

Str. 17.: »Najviše pisanih spomenika ima u mezopotamijskom pismu... Njime pišu Šumerci i prije biblijskog općeg potopa.«

Str. 18.: »... u Elamu stanovali su prije biblijskog potopa narodi tamne rase..., tu je nastala najstarija kultura svijeta, kojoj se početak meće oko 6.000 godina prije Krista, a u god. 3.200 njezin konac.

Šumerci su mnogo od nje primili, a i Egipćani prije 3.300 god. prije Krista...

Zapadno od njih u nizini nalazimo Šumerce, koji uz elamske elemente stvaraju visoku kulturu, što je poznajemo, iz njihovih pisanih spomenika iz 4. tisućljeća prije Krista. Poslije biblijskog općeg potopa prihvaćaju tu kulturu semitski Akadijci, njihovi susjedi.«

---

[5] Ističe se kod ovog pitanja orijentaliste, jer nema danas nijednog, koji ne bi priznavao, da kako za druge stvari staroga vijeka, tako i za pismo i alfabet treba tražiti početke na orijentu, s kojim nas upoznavaju rečeni učenjaci.

[6] Premda se kod nas općenitije veli: židovi, hebreji i židovski, hebrejski vele ipak neki jezikoslovci, da duh hrvatskog jezika zahtijeva jevreji, jevrejski.

Str. 20. »U novoj domovini Šumerci su živjeli u gradovima, njihov jezik, njihovi zakoni, njihova kultura bila je raširena i među Semitima Mezopotamije, a to sve već prije biblijskog općeg potopa (koji se zbio u drugoj polovici 4. tisućljeća prije Krista).«

Str. 22. »Pače prikazivanje stvaranja svijeta, pada prvih ljudi i općeg potopa u sumerskim spomenicima (nađenim u ruševinama grada Nippur i Assur) slična su prikazivanju biblije...

Te tradicije bit će bili primili predi Abrahamovi direktno od Šumeraca.«

Ne mislim ovim poučavati o općem potopu, ali jer se g. Dr. Tentor dotiče potopa mnogo puta, govori o nekoj pretpotopnoj kulturi (str. 17.), određuje potop datumom (u zagradama str. 20.), kazat ću slijedeće. Kontekst međutim ne mijenja značenja gori navedenim izvatcima.

O općem potopu govori Gen. 6, 1—9, 19. Uzrok, što je Bog tako strašno kaznio svijet je zloba i pokvarenost ljudi Gen. 6, 1—14., koja sobom donosi pogibao, da potpuno ne ugasne pravo poznavanje i štovanje Boga — religija. Naglasujem odmah, da moramo ovdje imati pod vidom jedino ljude, jer je u svem stvarstvu samo čovjek sposoban subjekt religije. Na samoj zemlji nije se prema opisu potopa Gen. 7, 17—24. zbilo bitnih promjena.

a) Danas imade vrlo malo auktora, koji bi branili geografsku općenitost potopa, jer je ne mogu dokazati uz dublje poznavanje samog biblijskog teksta.[7] Niti je moguće dokazivati općenitost sa geološkog, niti sa fizičkog gledišta, a još je manje moguće obraniti to mišljenje od poteškoća i prigovora s te strane. Hagen govoreći o vrstama životinja na svijetu isključuje mogućnost, da bi sve stajale u korablji Noe i donosi protiv geografske univerzalnosti potopa dokaz, da su životinje ostale žive izvan dohvata potopa.[8]

b) Antropološki opći potop, ali relativan, za koje bi mišljenje, prema naprijed citiranim mjestima, bio Dr. Tentor. No i taj je nemoguć. Taj bi potop uništio samo onaj narod, koji opisuje sv. Pismo na ovom mjestu. To se mišljenje ne može braniti s dogmatskog stanovišta neprevarljivosti sv. Pisma; jer se ne radi o samoj fizičkoj pojavi, nego je dublja svrha ovog opisa i već spomenute kazni. Ovom je tumačenju protivna sva Tradicija i samo sv. Pismo 1. Petr. 3, 20.; 2. Petr. 2, 4—9. I s etnološkog i geografskog gledišta je ovaj potop bio prije, nego li se ljudski rod raširio po svoj zemlji, jer je ova fizička pojava, premda lokalna,

---

[7] Kad se hrvatski veli »opći potop«, ne uzima se riječ »opći« u materijalnoj ekstenzivnosti. Upotrebljavanje je uvelo tu riječ kao stručni termin za oznaku ovog našeg mjesta u sv. Pismu.

[8] Lexicon Biblicum I, 372.

ipak djelovala na klimu i vegetaciju susjednih zemalja, pače i na daleko.

c) Jedino mišljenje, koje se ne samo može braniti, nego i dokazivati je *antropološko-apsolutni opći potop*,[9] to jest: potop je zahvatio sav onaj kraj, na kojem su stanovali ljudi, tako da su poginuli svi ljudi osim Noe, njegove žene, tri sina i tri žene njihove, četiri muškarca i četiri ženske, osam osoba na broju. Ovo je mišljenje danas općenitije. Ne dolazi u koliziju s nijednim mjestom u sv. Pismu, a odgovara i na poteškoće iz fizike i historije.

Predaja o potopu je kod svih naroda, kod kojih se sačuvala, više manje u bitnosti ista; što jasno dokazuje isto vrelo sa sv. Pismom.[10] Poslije potopa su se ljudi »spustili u dolinu Senaar i

---

[9] Teološke note ne možemo dati nijednom od navedenih mišljenja o općem potopu, dok stvari ovako stoje. Kad bi svojim zaključcima sizali na drugo polje, biblicista i teolog bi sisteme tada promatrali s drugog gledišta.

[10] Jer o općem potopu ništa ne donose svete knjige Kineza (kako ni o ovim ovisne Japanaca) zaključuju neki, da ove nije zahvatio potop. Da ne dođu u sukob sa sv. Pismom, iznose nove teorije o bibliјskom izražanju.

Riječi 1 Petr., 3, 20. ja shvaćam i obzirom na sadržaj i konstrukciju apsolutno. Premda je 1 Petr. 3, 19. 20. bila i ostaje još i danas crux interpretum, svi se ipak slažu, da je u 1 Petr. 3, 18. govor o univerzalnosti spasa po Kristu kao i 3, 21. o krstu. U antitezu univerzalnosti spasa postavlja Apostol univerzum spašenih osoba u korablji Noe, osam (bez mistike i gematrije). To su svi. διεσώθησαν δι' ὕδατος jednostavna izjava, koja ne dozvoljava modifikacija ni kondicije. Ona voda je tip krsta r. 21., bez kojeg nema spasa. Premda tip *ne mora u pojedinostima* pretstavljati svoj antitip (dosta je jedna točka) jer stoji kao slika prema zbilji, tip ipak mora biti istinit i ne može uključivati nijednu negativnu stranu svoga antitipa. Univerzalnost spasa po Kristu uvjetovana univerzalnom obvezom krsta, tipično je pretstavljena univerzalno — svim (osam osoba) spašenim iz vode, od potopa.

Što ono par naroda nema zabilježene predaje o općem potopu, možda su se spomenici izgubili i na to se zaboravilo. Ili možda toga u opće nijesu ni zabilježili kako ni mnogo drugih stvari. Jer nam nijesu svi važni događaji iz prošlosti poznati po dokumentima. Mnoge su i nebrojene stvari pale u zaborav. Što se tiče data, u koje se postavljaju svete knjige Kineza, su vrlo sumnjive i ne postizavaju učinak, da uvjere kritičke duhove. Suponirajući, da su ovi već prije potopa bili naseljeni prema istoku i da ih nije zahvatio potop, zar baš nikakve veze nijesu imali s onima prema zapadu, i nameće se pitanje, koji ih je prostorni razmak dijelio. Dato, da su imali veze, po spomenicima, kojih nema, ne saznajemo, da bi se čudili, kad bi im susjedâ sasma nestalo.

V. Dr. Andrée: *Die Flutsangen ethnografisch betrachtet*, Braunschweig 1891.

ondje nastanili« Gen. 11, 2. Narod se po ovom kraju (dolini) nazvao Šumercima, koje su kasnije naslijedili Babilonci. Abraham se na Božji poziv otuda otselio i tradiciju svog kraja o potopu ponesao sobom. Ova se sačuvala čista — monoteista — kod svih njegovih nasljednika, dok ju nije Mojsije zabilježio i tim za uvijek oteo svim mogućim promjenama.[11] Ostali su narodi ovu predaju iskvarili, jer su ju deformirali prema politeističnim zabludama, u koje su sve više i više upadali. Ali je ipak kod svih ovih azijskih naroda u Mezopotamiji ostala čišća nego li kod ostalih.

Kako ne možemo govoriti o vremenu, koje je minulo između stvorenja čovjeka i potopa, tako ne možemo determinirati ni razmaka između Abrahama i Noe. Općenito je poznato, da sv. Pismo ne naučava hronologije i da su biblijske generacije nepotpune.[12] Uza sve to nijesmo ipak slobodni, da idemo in infinitum postavljajući čovjeka i njegovu kulturu. Historičari znadu vrlo dobro, da osim M a s p e r o v e hronologije u historiji klasičnog orijenta imade i drugih, koje ruše one silne tisuće godina fantaziranja i skraćuju rokove na bazi trijeznog umovanja i jasnijih dokaza.

J e d i n s t v o r o d a l j u d s k o g p o A d a m u, t o i s t o j e d i n s t v o p o N o e. Tako sv. Pismo, tako taj najstariji, najpouzdaniji, vječno neprevarljivi dokumenat. Ne obazirući se na mišljenje, koje drži geografski opći potop, od dvaju antropoloških jedino antropološko-apsolutni opći potop spašava to jedinstvo.

III.

Dr. Tentor govori o Hetitima i njihovu pismu vrlo kratko (str. 27—28.), ali dobro i ispravno. Ovom prilikom, ne da ispravljam, nego radi aktuelnosti i boljeg poznavanja Hetita nadodat ću ovo nekoliko historijsko-filoloških redaka. Hetite, Heteje, כִּתִּין[13] smo prije najnovijih iskopina poznavali vrlo malo. Jedino vrelo je bilo sv. Pismo i spomenici babilonsko-egipatski. Među pismima

[11] A c t a A p o s t. S e d i s 39 (1906) 377 ss.; DB 1997—2000; EB 174—177, osobito DB 1999 i EB 176.

[12] Indeterminacija ova nimalo ne smeta ozbiljnom promatraču, a još manje učenjaku, kad zna, da je sv. Pismo pisano onim načinom, kako se pisalo u to doba. Razno brojenje godina kod raznih naroda onemogućavalo je jedinstvenost. Istaknuti pojedinac i data njegova života igraju najveću važnost. Danas, kad je akribija daleko veća, sv. Otac Papa na svojim aktima piše: Našeg Pontifikata godine x. To je glavno, a tako je bilo uvijek. Kao sporedno, poradi relacija s drugim svijetom počelo se kasnije pisati: poslije Olimpijske igre x, au Urbe condita, post Christum natum, Anno Domini itd.

[13] כִּתִּין je kritički utvrdeno. Neki su predlagali, da se i kod Habakuka 1, 6 כַּשְׂדִּים zamijeni s כִּתִּין Vidi B i b l i c a 8 (1927) str. 127 sl. i 257 sl.

zvanima Tell el-Amarna,[14] koja potječu iz 15. i 14. stoljeća prije Krista, nalazi se i jedna pločica ispisana mitanskim jezikom, koji se broji među hetitske; druga pločica je pisana u hetitskom jeziku od kralja iz Arzasa; još dvije su pisane babilonskim jezikom, ali su bile otposlane iz zemlje hetitske.

Godine 1903. iskopani su u Hama hijeroglifski natpisi, za koje Wright tvrdi,[15] a s njime i Sayce, da su hetitski. Između ostalog materijala nađen je i jedan dvojezični natpis u klinastom i hijeroglifskom pismu, koji međutim nije protumačen, premda se pozna hetitski jezik. Godine 1904. otkrili su Francuzi u Boghazkoi mnogo hetitskih natpisa, koji su pisani, kao i gore spomenuti između pisama Tell el-Amarne, klinovitim pismom. Godine 1906. je Nijemac Winkler tamo našao do 2.500 ispisanih komada opeke. Stručnjaci smatraju, da su ovi natpisi iz 13. ili 12. stoljeća prije Krista. Pismo nije niti čisto hijeroglifsko niti klinovito, nego modificirano prema obadvjema obzirom na silabički hetitski jezik. Znakovi su ideogramatski, jer pretsvavljaju čitave stvari, a silabe su fonetske. Osim ovoga otkrito je u Boghazkoi još šest drugih dijalekata. Asirijolog univerze u Pragu, prof. Dr. Hrozny[16] je prvi ustvrdio, da jezik Hetita spada među indoevropske. S njime su se odmah složili Marstrander i Sommer, dok su svi drugi filolozi-orijentalisti strašno nastupili protiv Hroznyjeva, kojemu nije bilo stalo do polemike. Svoju prvu tvrdnju je za neko vrijeme ublažio tako, da je govorio, da u hetitskom jeziku imade mnogo indoevropskih elemenata, dok godine 1920. Hroznyjeva hipoteza ne postane dokazanom činjenicom, koju prihvate svi, pa i najveći mu dotadanji protivnici.

Ali osim doprinosa k indoevropskoj filologiji, otkriće literarnog blaga, kako u Hama tako u Boghazkoi, najviše je doprineslo koristi historiji i etnografiji. Po nađenim pločama — imade ih deset na broju — ugovora upoznajemo historiju raznih naroda u Maloj Aziji od 15. do 12. stoljeća prije Krista, jer se tekstovi ovih ploča odnose na sadržaj pisama Tell el-Amarne-skih. Witzel je pročitao i protumačio četiri velika hetitska natpisa. Četvrti je kralja Telebinuš i sadržaje čitavu historiju Hetita od njihovih prvih početaka.[17] O religiji Hetita kao i bezbrojnim imenima čitave armije

---

[14] Ova pisma, epistole nose ime po mjestu, gdje su nađene.

[15] The Empir of the Hettites, London 1905.

[16] Die Sprache der Hethiter, ihr Bau und ihre Zugehörigkeit zum indogermanischen Sprachstamm, Prag 1917.

[17] Hethitische Keilschrift - Urkunden, I. str. 16 sl. i 59 sl. — P. Witzel slovi danas kao najbolji hetitolog na svijetu. Na njega se obraću orijentalistični filološko-historijski instituti Berlina i Londona. Premda je Papinski Biblijski Institut u Rimu povjeren od sv. Stolice isključivo učenjacima Družbe Isusove, prošle je godine ovaj nje-

njihovih bogova, ovih ratova i čuvanju svojih štićenika govore iskopine na mnogo mjesta. Među najvažnije otkriće svakako spada, što se je tu našao veliki kodeks zakona, koji ima do 100 raznih odredba.[18] Ovaj kodeks (zakonik) uz otprije poznati asirski i Hamurabijev daje prospekt pravnog položaja ovih naroda u vremenu otprilike 1.000 godina, od 2.200 do 1.200 prije Krista.

IV.

Od str. 57.—64. govori Dr. Tentor o starosinajskom alfabetu, koji bi, prema njemu, bio prvi u opće, matica svih ostalih. Prije nalaza na Sinaju godine 1905. je najstariji semitski spomenik, pisan tim hebrejskim slovima bio onaj otkriven 1868. poznat pod imenom »stup Meše«, čiji se sadržaj odnosi na 4. Kralj. 3., koje mjesto u Bibliju u istinu bolje razumijemo po ovom natpisu moapskog kralja Mese.[19] Ovo je otkriće mnogo doprineslo k biblijskoj paleografiji, geografiji, topografiji, arheologiji, hronologiji, historiji i filologiji.[20] Dr. Tentor se zauzimlje za prioritet sinajskog (hebrejskog) alfabeta pred feničkim, a zato navodi vanjske (historijske) i unutarnje razloge dozivajući u pomoć i sv. Pismo, gdje je govor o Mojsiju.

Moram reći odmah, da u ovom nikako ne dijelim mišljenja s Drom Tentorom. I nadalje ostajem uz tradicijonalno mišljenje za prvenstvo feničkog alfabeta pred svim drugima, pa i pred sinajskim (hebrejskim). Ovo mišljenje imade ne samo toliko vjerojatnosti koliko i ono, koje zastupa naš pisac, nego držim, još i više. Čim operira auktor vrlo mi je dobro poznato, mnogi su se trudili oko toga, ali su stali kod izricanja konačnog suda.

---

mački franjevac radi svoje vanredne spreme agregiran profesorskom zboru ovog Instituta i uz P. Deimela i P. Pohla radi u školi i pripravlja edicije za Orientalia i Analecta Orientalia, tako da i najnovije serije donose već njegove radove.

[18] Na temelju ovog kodeksa je naipsao veliku raspravu profesor rimskog prava u Ljubljani, Dr. Viktor Korošec, Hethitische Staatsverträge. Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung. Leipziger rechtwissenschaftliche Studien, Leipzig 1931. VIII—118.

[19] Dissand, Les monuments palestiniens et judaïques (Musée du Louvre), Paris 1912.

[20] Lidzbarski, Zur Mesainschrift, u reviji: Ephemeris für semitische Epigraphik 2 (1908) str. 150 sl. Clermont-Ganneau u Revue archéologique (1908) str. 434 sl. Sidersky u istoj reviji 1919. str. 59—89. pod naslovom: La stéle Mesa.

a) Kod nabatejskih natpisa blizu brda Srbal na Sinaju našli su zadnje vrijeme natpise mnogo starije nego li su ti nabatejski.[21] Ove postavljaju stručnjaci u doba XX. dinastije u Egiptu, oko godine 1.500 prije Krista. Na visoravni Serabit el Hađem nađene natpise postavljaju u doba XII. dinastije, to jest 20. i 19. stoljeće prije Krista. Ovi su pisani hijeroglifima. Godine 1905. je Flinders Petrie našao klesarije s natpisima nepoznatih slova. U blizini hrama božice Hathor i boga Sofdu je našao osam odlomaka kamenih ploča s uklesanim jednakim slovima. Ove je nalaske sam Flinders dodijelio u 15. stoljeće prije Krista.

Alan Gardiner, egiptolog, je onaj hram postavio u 19. stoljeće pr. Kr. i u isto doba i natpise. Sethe je natpise postavio u međuvrijeme od 17.—15. stoljeća, prema čemu bi Mojsije mogao biti izumitelj alfabeta.[22] Grimme čita na jednom od tih natpisa, kako Mojsije, prefekt rudara, zahvaljuje božici Baalat (t. j. Hathor), što ga je izvukla iz Nila.[23] S ovom okolnošću zaključuje na biblijskog Mojsiju. Da i ne spominjem, jasno je po sebi i neprihvatljivo, da bi Mojsije, Božji posrednik i poslanik, ovdje bio idolatra, protiv čega sam revnuje, kako čitamo u Exodu i daljnjim njegovim knjigama. Međutim su drugi učenjaci jasno dokazali, da je Grimme u opće krivo čitao. Sam Flinders Petrie veli, da Grimme uzima kamene frakture za slova, ako ih treba.[24]

Zadnjih godina su se čitanjem ovih natpisa mnogo bavili Furlani, Zoller, Johnson, Lake i Blake amerikanski profesori stipendiste, a najviše profesor katoličkog sveučilišta u Americi Butin,[25] koji je u svrhu studija proboravio par godina u muzeju u Kairu, gdje se nalaze ploče, i nije našao toga, što Grimme iznosi. Općenitije je mišljenje među egiptolozima, da hram božice Hathor kao i egipatski natpisi spadaju po prilici u doba odmah poslije Tutmosa III., od kada bi bio i semitski natpis nađen na jednoj sfingi nedaleko.

---

[21] Nabatejski natpisi potječu iz 3. stoljeća prije Krista. Otkriveni su u 6. stoljeću. Tumačio ih je u 17. stoljeću Montfaucon, u 18. stolj. Clayton, u 19. stolj. Forster. Ovi su natpisi aramejski i Riessler, Bibl. Zeitschrift, 1905, III, 140—145. argumentira prema jeziku, da je Daniel iz ovoga doba. To isto zaključuju na temelju palmirskih natpisa.

[22] Kurt Sethe, Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft 80, 35.

[23] Hubert Grimme, Althebräische Inschriften vom Sinai, München 1923, (slika 349).

[24] Vrlo je interesantno promatrati sliku (fotografiju) ovih natpisa i slijediti oprečna tumačenja jedne te iste stvari. Reprodukcije donosi većina tih auktora usred teksta svojih radnja.

[25] Rom. Butin, Ord. Servorum Mariae, Harward Theological Review 21, 1928.

b) Nema sumnje, da je alfabet još stariji od ovih natpisa, jer su mnoga od ovih slova već izgubila grafičku formu, koju su imala iz početka. Važno je za ovu našu stvar, što i Dr. Tentor spominje, da je alfabet semitski po mišljenju mnogih nastao na temelju hijeroglifskih i hijeratskih egipatskih znakova, ali se ne može dokazati, kako se odnosi alfabet, iz kojega su nastali svi drugi, pa i naš, na egipatske znakove. Suvišno je ponavljati o ideografskom pisanju Egipćana. Pregibanje se je doticalo samo vokala, dok su konsonanti ostali nepromijenjeni. Tuđa su imena pisali slovima fonetskim, s čega zaključuju, da su Semiti ovu osebinu uzeli od njih i tako došli do fonetskog alfabeta, koji je imao između *20* i *30* slova. Sve je ovo, naravno, uzeto hipotetski. Bez sumnje, da je ovo iznašašće na Serabit-planini unijelo mnogo svijetla, jer oni natpisi imaju oblike slova blize semitskom alfabetu, ali se nijesu otresla ideogramatskog pisanja i bliža su hijeroglifima, nego li ijednom semitskom alfabetu. Prema Butin-u se ovaj natpis 4/5 odnosi na hijeroglife i jako nas udaljuje od pravoga alfabeta.

c) Fenički alfabet naprotiv je samostalan. Slova ne pokazuju, da ovise ni o hijeroglifima ni o klinovitom pismu. U njima vidimo polagani, ali stalni i normalni razvoj i hebrejskoj i ostalih alfabeta.[26]

Dr. Tentor sam veli za starosinajski alfabet (str. 59.):

»To je pismo nastalo najkasnije oko 1.500. god. prije Krista, kako su arheolozi već prije 25 godina tvrdili. To se nepobitno dokazalo, kad su se pročitala imena faraona (Thutmes i Hatšepu), o kojima se zna, kad su živjeli.«

»Ove natpise na Sinaju pisala su različita lica, oblici slova nisu ustaljeni (bit će radi mladosti pisma).«

Za fenički pak alfabet (str. 57.) veli:

»Najstariji sačuvani spomenik feničkoga pisma imamo na sarkofagu iz 13. vijeka prije Krista, a kako to pismo pokazuje lijepi razvitak, ono će biti nastalo bar nekoliko vijekova prije.«

Dakle oblici slova sinajskog natpisa »nisu ustaljeni (bit će radi mladosti pisma)«, pa neka je iz 15. stoljeća prije Krista; a pismo feničkog alfabeta »pokazuje lijepi razvitak, ono će biti nastalo bar nekoliko vijekova prije.«

Kada? Koliko vijekova prije?

d) U B i b l o s - u *(Βίβλος,* גְּבַל*)* blizu Beyruta u Siriji našlo se nekoliko sarkofaga s posudama ispisanim hijeroglifima, i na jednom se čita ime faraona Amenemhat III. iz XII. dinastije. M o n t e t,

---

[26] Radi tehničkih poteškoća u tiskari ne donosim slike. Svatko ju lagano pogleda na koncu knjige Dra Tentora. Slično ima u svojoj Introdukciji C o r n e l y i I n s t i t u t i o n e s B i b l i c a e I.

francuski arheolog je našao mnogo predmeta ispisanih istim imenom. Zatim je nađen još jedan sarkofag i na njemu je natpis sa feničkim alfabetom. O ovom četvrtom sarkofagu je govor (i u knjizi Dr. Tentora), kadgod se poziva na iskopine u Biblosu i njihovom doprinosu k afirmaciji prvenstva feničkog alfabeta. Uz sarkofag su nađene i razne posude bez ikakvog natpisa. Ove se posude barem direktno ne odnose na sarkofag niti natpis na njemu. Evidentnijih kakvih znakova posude nemaju, i neki ih međutim pripisuju, da pripadaju vremenu XVIII. i XIX. dinastije u 13. stoljeću pr. Kr., iz kojeg vremena je navodno sarkofag i natpis na njemu. Arheolog i lingvista, dominikanac P. Vincent veli, da je alfabet daleko stariji, nego li ga predočuje ovaj natpis, jer je dobro razvijen i ne pokazuje, da bi bio u svom početku, zato mu pripada prvenstvo, jer u to doba svi ostali pisani spomenici imaju slova u prelaznom stanju.[27] Jednako govori i P. Dhorme.[28]

e) Dr. Tentor se negativnim sredstvima zauzima za prvenstvo starosinajskog alfabeta, određujući mogućnost data, a Feničanima a priori poriče sposobnost, da bi oni došli do toga. »Oni (t. j. Feničani str. 49.) imadu vrlo vještih majstora za izradbu svakojakih najfinijih umjetnina, ali nemaju dara invencije i imaginacije. Njihova kultura ne pokazuje novih ideja, već samo usavršivanje tehničko-materijalne kulture onoga doba«. Historičari naprotiv smatraju Feničane barem toliko darovitima koliko Židove, a i više prema naprijed citiranom mjestu iz knjige Dr. Tentora (str. 57.), gdje pismo Feničana pokazuje već lijepi razvitak. Jača kultura znak je jačeg duha, što sam pisac priznaje (str. 67.), kad veli, da su Izraelci došavši u Palestinu »potpali pod jaču kulturu feničku, čini se, da su svoje sinajsko pismo lako zamijenili feničkim, kad i onako nije moglo biti velikih razlika.« Radije treba reći, jer su Feničani bili genijalniji i njihovo pismo je bilo lakše, savršenije i starije. Zato mu pripada prvenstvo.[29] Poteškoće, koje su neki iznosili

[27] Les Fonilles de Bybles u Revue Biblique 1925, str. 192 sl. — Na str. 184. prema Syria 5 (1924), str. 136—140. donosi P. Vincent originalni tekst ovog natpisa i prevodi ga ovako:

1. Arcam hanc fecit Ithoba'al, filius Ahirami regis Bybli, Ahiramo patri suo ut sedem eius in aeternum.

2. Et si rex inter reges vel praeses inter praesides vel ponens castra contra Byblum arcam hanc detegat, confringatur virga potestatis eius et evertatur solium regni eius et pax a Byblo avolet si scripturam hanc deleat...

Sumnjaju, jesu li zadnje riječi točno pročitane.

[28] Première traduction des textes phéniciens de Ras Shamra u Revue Biblique, vol. II. 1931, str. 32—56.

[29] Burrows S. I., A New Kind of old Arabic Writing from Ur kao članak u Journal of the Royal Asiatic Society, 1927., str. 795—806.

protiv Mojsijeva Pentateuha također su neosnovane, da tobože nije bilo alfabeta, kad je danas utvrdeno, da je domovina alfabeta Kanaan i ne druga zemlja,[30] i prema savršenim i dotjeranim slovima natpisa iz 13. i 14. stoljeća, je ovaj mnogo vjekova stariji i fenički trgovci popularizirali su ga među drugim Semitima.

*

Ove moje opaske ne umanjuju vrijednost djelu. Razumljivo, da stvari, koje ovdje ne iznosim, te odobravam, i tih je većina. — Djela ljudi su u opće nesavršena i na tuđem se poslu lakše vidi manjak, nego li na svojem. Drugi će to vidjeti meni. Međutim ne slijedi, da svome mišljenju ja dajem stupanj sigurnosti; takovo je moje današnje poznavanje ove stvari.

Est laudanda bona valuntas, auctor clarissime, tamen tantum valet, quantum probat.

Život bl. Ozane Kotorke.

(Iz jednog šibenskog rukopisa.)

Don Krsto Stošić.

Literatura o bl. Ozani vrlo je obilna. D. Niko Luković u krasnoj knjigi Život bl. Ozane Kotorke (Zagreb 1928.) navađa 26 djela, koja o njoj govore i još petoricu, koji su ukratko napisali njezin život. K tomu kaže, da je spominju sedmorica važnih auktora. No poslije Lukovica napisao je o. A. Rabađan u Gospinoj Krunici, br. 4., 5., 6., 8., 9. god. 1930., članke pod naslovom Bl. Hozana Kotorkinja, a urednik o. S. Dr. Budrović posvetio joj je cio br. 7. iste Krunice. Dominikanac o. Innocenzo Taurizano objelodanio je opsežnu ilustrovanu knjigu (VIII + 213 str.) La beata Osanna da Cattaro dominicana (Roma 1929.) upotrebljujući znatno ono, što je naš o. A. Miškov na talijanskom pisao u »Rosario IV.« i o. Ser. Razzi u poznatom djelu od god. 1592. Treba napomenuti, da je o. Taurizano imao na raspolaganju sve dokumente, koji se odnose na život i štovanje bl. Ozane, a koje je za crkveni proces publicirala Generalna Postulacija Dominikanskog Reda u Rimu g. 1927.

U šibenskom Gradskom muzeju postoji rukopisna knjiga od 164 lista, u kojoj ima više stvari što se odnose na Kotor. Na listu 45. i 46. nalazi se »Vita della beata Osana da Cattaro«. Uz rukopis nije naznačena godina, ali se na drugim mjestima u knjigi spominje g. 1714. i 1730., pa po tome kao i pismu može se sigurno zaključiti, da je Život iz prve polovine 18. vijeka. Ovaj rukopis nije dosada bio poznat, a vrijedno je da se publicira, pogotovo kad se radi o našoj

[30] Cowley, Gesenius' Hebrew Grammar, 1910, § 5 g.

Za praksu.

Ulaz i izlaz iz crkve.

Župnik i njegov kapelan vode po večeri liturgičke razgovore. Kapelan jednoga dana prigovori župniku, što izlazeći iz crkve ponovno čini kod škropionice genufleksiju prema oltaru presv. Sakramenta. Župnik odgovara, da to nije suvišno, da su sveci kako čitamo i u breviaru činili to često kroz dan, da nema u tom pogledu propisa. Kapelan, kad nema o tom posebnog propisa pređe u razgovoru na drugo, ali mu ipak to pitanje ne da mira, pa moli za liturgičko razjašnjenje.

Liturgija pozna tri vrsti genufleksija: genuflexio simplex (na jedno, desno koljeno, bez naklona tijela i odmah se ustaje), gen. duplex (na oba koljena sa srednjim naklonom tijela i odmah se ustaje) i prostratio, kod koje se liturg cijelim tijelom prostre po zemlji i ostaje neko vrijeme u tom položaju. Ova se upotrebljava samo na Veliki Petak na početku funkcije Missae Praesanctificatorum, kod litanija na Veliku Subotu, vigiliju duhovsku i kod ređenja.

Crkva rabi sve tri vrsti već prema svojim propisima, ne brani ni jedne, pa ih i vjernici smiju i mogu činiti. Ovdje nas samo zanima, kako da se vladamo prema presv. olt. Sakramentu u tabernakulu zatvorenom kad ulazimo u crkvu ili iz nje izlazimo.

Vjernici, općenito govoreći, mogu privatno upotrebiti kojugod vrstu hoće i kolikogod puta hoće, Crkva im toga napose ne brani, samo treba da paze, da li je taj njihov čin shodan, uputan, podesan i na edifikaciju drugima, ako bi pravili čega drugi ne čine na pr. prostraciju. Ali Crkva ima i u tom pogledu svoje propise, pa će ih barem liturg, homo qui agit nomine Ecclesiae, savjesno izvršavati u javnosti t. j. pred vjernicima, kad ga ovi vide, jer liturg uvijek uči ne samo riječju, nego još više svojim činima. Propisi, kojih se imamo držati ulazeći u crkvu i izlazeći iz nje nalaze se u Caeremoniale Episcoporum. Ta liturgička knjiga, kao jedan od izvora rubrika veže u cijeloj Crkvi sve i pojedince, kojih se tiče, a ne samo biskupe, kako bi tkogod prema naslovu mislio; na nju su vezane ne samo katedralne crkve već i kolegijatne, župne i druge, gdje se funkcije obavljaju i u koliko se mogu njegove rubrike obdržavati, te se ne smije bez posebnog ap. indulta ništa dodavati, oduzimati ili mijenjati, sed omnia in eodem Caeremoniali praescripta ad unguem servanda esse (Clemens VIII. Bulla »Cum novissime« 14. Jul. 1600; SRC češće, napose DA, 937, 970, 2049 3839).

U tom dakle izvoru u l. I. c. 18. n. 1. čitamo: Episcopus, a quo ceteri exemplum sumunt, cum primum Ecclesiam ingreditur, detecto capite sumptaque aqua benedicta... procedet ad locum Ssmi Sacramenti... et facta prius ante altari Ssmi Sacra-

menti genuflexione in plana terra, antequam in genuflexorio genuflectat...

Biskup izlazeći iz crkve čini isto, te se na izlazu ne obraća više natrag niti pravi genufleksije.

Postupak ovaj biskupov je norma za sve ostale: »a quo ceteri exemplum sumunt« veli rubrika.

Prema tomu svi vjernici napose liturg, kad ulaze u crkvu, uzmu blagoslovljene vode, prekriže se, pođu prema oltaru Ssmi i ovdje genuflektiraju. Vjernici, koji ne će ići do ili mimo oltara Ssmi, nego će niže ostati, genuflektirat će prema oltaru Ssmi ondje, gdje će već ostati, ili poći u klupu. Izlazeći iz crkve oni, koji idu mimo, ispred oltara Ssmi, genuflektirat će, kad budu pred njim prolazili, i to ne samo onako mimogredce, već tako, da kad dođu pred oltar Ssmi okrenu se cijelim tijelom, prsima prema oltaru Ssmi, genuflektiraju do tla desnim koljenom i odmah ustaju a ruke sklope na prsima ili ako što u ruci drže (na pr. šešir), metnuti će slobodnu ruku na prsa. Drugi, koji su u crkvi niže od oltara Ssmi, na svojem će mjestu, eventualno izvan klupe — pravilno genuflektirati, okrenuti se i poći iz crkve ravno van, a da se ni prvi ni drugi na izlazu ne okreću ponovno niti genuflektiraju.

Takvi su crkveni propisi — direktive —, takva je praksa rimska, tih će se propisa u javnosti držati barem liturg; vjernici se većinom i tako vladaju. Drukčije t. j. genuflektirati već na ulazu ili ponovno genuflektirati na izlazu, i ako nije direkte zabranjeno, ali nije ni propisano, nije uputno ni podesno, kako nas i iskustvo uči.

Kakva bi zbrka, gužva, komešanje, posrtavanje nastalo u crkvi, kad iza službe Božje masa naroda izlazi, pa bi svaki još jednom htio kod izlaza okrenuti se ponovno i pokloniti, ili kad masa ulazi, pa se svaki kod ulaza poklanja! Crkva je protivnica svakog nereda, zbrke; naprotiv kako imponira u crkvi sklad, red, jednoličnost (uniformitas) u vršenju svih pa i najmanjih rubrika te se onda i ove neznatne rubrike ističu, zapažaju i sve to čini, da je Crkva nebeski Jerusolim već na zemlji, da je acies ordinata, stado jedinstveno a ne raštrkano, gdje svaki radi što ga volja.

Da je genufleksija u počast presv. Sakramenta, kad uđemo u crkvu ili iz nje izlazimo, rubrika danas preceptivna, ne treba ni spominjati, pa ispričava od nje samo nemoć i neznanje. Neznanju vjernika doskočit će liturg poučavajući ih riječju i svojim primjerom vršeći rubriku pravilno i propisno.

Prigovor: nije nikad suvišno, sveci su to činili često. Istina, pa smije to činiti i svećenik, kad je sam, privatno, kao i svaki drugi vjernik, ali ako istupa kao liturg, a to je on uvijek u javnosti, pred vjernicima, u koga se svi ugledaju, onda će se držati direktive, koju mu Crkva daje: »a quo ceteri exemplum sumunt«. Zašto kod nas nitko, pa ni svećenik, ne genuflektira vani pred crkvom, kad mimo prolazi? Ni to ne bi bilo suvišno; vidio sam u Grödenu Tirolca,

koji je usred mjesta na javnoj cesti vrlo pobožno genuflektirao prema župnoj crkvi, koja je bila poviše ceste kakvih 300 m udaljena. K tomu nadolazi i to, da se za bilo koji vanjski iskaz štovanja ispred crkve u kojoj se čuva Ssmum dobiva 100 dana oprosta (Pio X. 28. juna 1928.). Ne bi dakle ni genufleksija bila suvišna. — Nije propisana, nije uobičajena . . . Nije ni u crkvi višekratna propisana, kako smo prije vidjeli, a nije ni u običaju. Vjernici je općenito ne drže, pa ni isti svećenici, a ne treba je ni uvađati; jer kako smo prije vidjeli, nije ni podesna takva navada, a prema tomu ni laudabilis, što se traži za svaku dobru navadu, pa je ne treba ni uvađati. Jer su je možda gdjegod uveli sami svećenici, to je i sami mogu odstraniti bez ikakve sablazni.

Ovaj opisani i po Crkvi propisani način genuflektiranja pred Ssmom jest jedino podesan za masu n. pr. za školsku djecu i jedino taj ih način možemo u školi poučiti, da se naime ulazeći u crkvu prekriže blagoslovljenom vodom, podu na svoje mjesto, tu učine prema oltaru Ssmi genufleksiju i ostanu na tom mjestu; nakon svršene službe Božje opet zajednički genuflektiraju i okrenuvši se izlaze iz crkve. Ako tako moraju činiti u skupu, zašto da pojedinci drukčije čine; zašto da pojedine odvraćamo svojim primjerom od načina, koji ih je kateheta- svećenik u školi poučio; zašto svojim primjerom nametati »onera« i ako ne »importabilia«, ali svakako nezgodna, nepodesna i kojih Crkva ne traži? Vanjske javne čine crkvene obavljajmo prema njezinim propisima i namjerama i to dostaje, a druge pa i vanjske činimo »in cubiculo«, t. j. i u crkvi ali privatno, sami za sebe, kad nas drugi ne gledaju pa možemo činiti, ako hoćemo, i prostraciju i više puta već prema našem nutarnjem raspoloženju i nadahnuću. Moderni svetac Vianney kao liturg nije u javnosti ništa posebnoga činio ni u sv. misi ni inače, čime bi se od drugih svećenika razlikovao. Sveti muževi uče, proučavaju i izvršivati nastoje sve crkvene propise. (Isp. Život i rad Matije Stepinca, od Dr J. Janga.)

Dr. Josip Frančišković.

Recenzije.

Gahs dr. Aleksandar: Historijski razvoj porodice. Izdano u nakladi knjižare »Napredak«, Zagreb 1932., 8⁰, str. 21.

Ova je brošura nastala povodom predavanja dr. G. pod naslovom: »Marksizam i historijski razvoj porodice«, što ga je u priredbi Velikog Križarskog Bratstva održao proljetos u Jeronimskoj dvorani. Ima 3 dijela: I. Evolucionističko-marksistička teorija, II. Putevi sovjetske etnologije, III. Kritika evolucionističko-marksističke teorije. Prvi i treći dio su u glavnom bili izneseni u prikazu, štampanom u »Bogoslovskoj Smotri« god. 1926., str. 107.—118. pod naslovom: Kakav je brak bio u početku?, dok je drugi dio posve nov.

Obzirom na činjenicu, da se stare evolucionističke teorije o podrijetlu i razvoju porodice još uvijek podgrijavaju i publici daju kao rezultat naučnog rada, dobro je učinio dr. G., da je ovaj kratki prikaz dao posebno otštampati. Iz njega će svatko moći razabrati, da je brak u prvim počecima, do kojih znanost siže, bio baš onakav, kakav je po svojoj prirodi i za kakav se zalaže kršćanski naš nazor na svijet i život. Socijalistički, dakle materijalistički sociolozi, mogu da govore samo u ime svoga apriornog stava. Ali ne mogu i ne smiju da govore u ime nauke, koja je za njih i onako samo vrijedna u toliko, u koliko je sredstvo za socijalističku ili komunističku propagandu. To je i u ovom prikazu vrlo dobro dokumentovano izjavama savremenih ruskih etnologa. Etnolog, ako drži nešto do svoje struke, ne će i ne može govoriti ni pisati onako, kako govore i pišu organizirani članovi »partije« ili plaćeni propagandisti.

Ovo pitanje porodice nema samo interesa za etnologa, nego u današnji dan prvenstveno za sociologa. Ali mu etnologija daje u borbi protiv marksističkih i materijalističkih tendencija jako oružje, kad n e d a s u m n j a t i o monogamiji primitivnog čovjeka. Svakomu će dakle dobro doći dokumentovani izvodi dr. Gahsa, tkogod bude htio braniti porodicu i poraditi, da se ona sačuva od propasti u interesu narodnom i državnom.

A. Ž.

Butorac Pavao: Kršćansko jedinstvo. Sarajevo 1931. Preštampano iz Vrhbosne, 16⁰, str. 215.

Kršćansko jedinstvo znači autoru »sklad razuma i vjere, ravnotežu naše misli. Znači sklad među zajednicama, narodima, državama na podlozi božje istine, na osnovci pravde i ljubavi. Znači sklad između društva i višega reda« (str. 24.). Odmah prosljeđuje i veli: »Da se ovaj dvostruki sklad održi, postoji crkva«. Kako dvostruki? Prvi je: sklad razuma i

vjere, drugi: među narodima, državama i t. d., treći: između društva i višega reda. Pojam »višega reda« ne bi bilo suvišno odmah ovdje objasniti. Malo kasnije se vidi, da je viši red isto što i »duh opće crkve«. Ostala bi prema gornjem navodu na svaki način tri sklada.

Na mjestu je promatranje kršć. jedinstva misli (II. dio) i jedinstva djela (III. dio) u životu i razvoju Crkve. I sad pisac razgleda komponente toga života: njegov uspon, zapreke, borbe, krive nauke; kulminaciju, oslabljenje, slom; reformaciju, ponovne napore; zagleda u budućnost, ukazuje na uslove za kršć. jedinstvo, unitaristički pokret najnovijega doba, da završi upirući na Crkvu, stup i zalog istine, kako je nazva sv. Pavao. Čitavo se njegovo promatranje izvija pod jednom dominantnom misli: stat crux, dum volvitur orbis. To je ispravno, a ispravni su i pogledi, što ih je nanizao. O onima za budućnost (str. 181.) dakako, da bi se dalo razgovarati. Koliko Gallia i Germania docent, da »progon Crkve nije više suvremen«, toliko Russia i Hispania govore protivno. Razumljivo je, da će u crtanjima takovih slika biti uvijek raznolikosti shvaćanja.

Za vjernika će biti autorov živi i uvjerljivi način prikazivanja jednim jakim poticajem, da još jače uzvjeruje i još više uzljubi Crkvu katoličku, koja mu je svijetli stup u tmini savremenih zabluda. A bio bi i za skeptika, kad bi pored svijetlih stranica iz povijesti naše Crkve bile taknute i one, koji njih zbunjuju i otuđuju. Svjetlo i sjena.

Čitavu radnju g. Butorca provejava jedan vedar optimizam. Treba je u što većem broju dati u ruke omladini, da se oduševi i ustraje u zanosu za sv. Crkvu. **A. Ž.**

Joannes G.: La vie de l' au-delà dans la vision béatifique, troisieme mille, Paris VI., Pierre Téqui, libraire-éditeur, 1932. 8°, str. 176.

Pitanja, koja vrijedna autorica raspravlja u ovoj svojoj knjizi, jesu pitanja u teologiji najteža: metafizička narav posvetne milosti, princip djelovanja milosti, narav blaženog gledanja, sama blaženost izabranih duša u prekogrobnom životu, njihovo veselje bitno i akcidentalno i sl. Ona ne raspravlja o njima u cilju, da unapredi ili pridonese nešto teološkoj znanosti, nego da ovaj teški materijal učini pristupačnim i onima, koji niti imaju vremena niti mogućnosti, da zagledaju u sv. Tomu Akvinca i druga teška teološka djela. U izvodima slijedi autorica P. Terriena: La grâce et la gloire, Tanquereya: Précis de théologie ascétique et mystique i Sertillangesov prevod Summae sv. Tome. Njezino nastojanje zaslužuje u svakom pogledu priznanje, koje joj je pariški kardinal Dubois izrazio u predgovoru.

Knjiga je vrijedna svake preporuke. **A. Ž.**

Laub Alfred: Seelenabgründe, Fehlentwicklung und Heilbehandlung des Charakters in Erziehung und Selbsterziehung. Freiburg i. B. 1932., 8° (VIII + 192), Herder, M. 3.60.

Alfred Laub je autor knjige »Nervenkraft durch Gottesgeist«, koja je izašla pred par godina i već je štampana u 5. izdanju. Obrađivala je gotovo isti predmet kao i ova, koja će se publici također svidejti ne samo radi sadržaja koji donosi, nego radi načina obradbe kako ga donosi. Uz naučnu egzaktnost pitanja, autor ga ilustrira primjerima iz svoje životne

prakse. Obrađuje stvari od silne važnosti za razvoj karaktera. Na pr. Unterbewustes und Unbewustes, Psychanalyse und Individualpsychologie, Onaniefragen und Onanieplagen, Homosexualität, Hysterietücken i sl.

Mnogo se pogrešaka u karakteru dade ispraviti, ako ih odgojitelj pravodobno uoči. Događa se, da mu često izbjegnu oku pojave, na koje će ova knjiga svratiti njegovu pažnju. I za vlastito samopopravljanje naći će odrasao i ozbiljan čitalac dosta pobude. **A. Ž.**

Giovanni Re, S. I.: Le lettere di S. Paolo, 2. izdanje, Turin 1931., str. 477.

Kroz par je godina ovaj talijanski prijevod s grčkog originala i komentarom ispod linije raspačan, a prošle godine ponovno prerađen i izdan.

Prijevod je vrlo lijep i točan, a obazire se na duh talijanskog jezika sa svim elegantnostima. Auktor svagdje izbjegava semitizme i grecizme, osim gdje se boji, da bi štetovala ideja. Svakom retku teksta je posvećena pažnja, i bilo posebice bilo skupno sa slijedećim retcima, ako se ideja jedna razvija, odgovara pod istim brojem komentar. U ovom tumači Pavlove misli i potpuno ispušta školske diskusije. Misli sv. Otaca donosi bez da to spominje izričito kao i druga kritička vrela. Često se poziva na paralelna mjesta u sv. Pismu, pogotovo u Novom Zavjetu. Od više mnijenja o istom mjestu izabire auktor najutemeljenije na samom tekstu, a kadgod i aplicira s malo moralisanja.

Na početku knjige (38 str.), pred komentiranim tekstom prikazuje u kratkim potezima život Apostolov, misijska putovanja, generalni prikaz o poslanicama, njihovoj vanjskoj formi i glavnim naukama, koje su zastupane u većini ili više poslanica, pa o vrelima i protivnicima, koje sv. Pavao pobija. Pred svakom poslanicom daje mali uvod u nakani, da upozna čitaoce s historijskim, lokalnim i personalnim prilikama, na koje Pavao aludira i koje olakšavaju razumijevanje, kad su poznate. Red poslanica nije onaj uobičajeni, kako ga vidimo u Vulgati, prema većini kodeksa i svjedoka teksta u njegovoj historiji, niti su poredane prema momentu same doktrine, nego prema vremenu njihova postanka, što međutim nije krivo niti nepoznato poznavaocima samih uvoda. Tako se redaju poslanice: dvije Solunjanima, dvije Korinćanima, Galaćanima, Rimljanima, Kološanima, Efežanima, Filipljanima, Filemonu, zatim pastirske: Timoteju, Titu, druga Timoteju i napokon Židovima zadnja kako svagdje, jer nije decizivno nijedno mišljenje o vremenu njezina postanka.

U ovakovim mi se djelima ne sviđaju naslovi, koje auktor postavlja usred sv. teksta; nesmetano dođu u komentar, gdje sâm daje značenje onim perikopama. Lako može zavesti u zabludu. Također uvodi, premda su kratki, bolje da stoje na početku ili na koncu knjige, kako to imamo u Sv. Pismu Novoga Zavjeta od Dr. Fr. Zagode, da se riječ Božja ne prekida s riječima ljudi, nego se nesmetano nastavlja, kako vidimo u službenim crkvenim izdanjima.

Od velike i praktične je važnosti stvarni registar dodan na koncu, koji olakšava upotrebljavanje knjige, osobito propovjednicima tematskih propovijedi. Po jednakim principima je isusovac P. Re izdao još godine

1930. omašnu knjigu: Il santo Vangelo di N. S. Gesù Cristo. Djelo će vrlo dobro doći propovijednicima, koji vladaju talijanskim jezikom.

Dr. **Nikola Žuvić.**

1. **P. J. Lacau S. J. J.: Précieux trésor des indulgences.** Petit manuel à l'usage du clergé et des fidèles. Deuxième édition revue et augmentée conformément aux dernières décisions du St. Siège. Turin-Rome, Marietti 1932, XVI + 480 str. Cijena broš. 15 fr.

2. **J. Weber: Le Psautier du bréviaire romain.** Desclée, Paris, Rome, 1932. XVI + 530 str.

3. **Dr. Ivan Rogić: Katedrala u Đakovu.** VIII + 160 str. Osijek 1932.

1. — Nakon što je autor na šezdesetak stranica prikazao crkvenu nauku o oprostima donosi redom oproste, što ih je Crkva podijelila. Uvijek je tačno naznačeno vrelo, odnosno crkvena odluka, a gdje treba, spomenuti su i izvjesni uvjeti i citiran je cijeli obred, odnosno molitva, s kojom je vezan oprost. U svemu vjerno slijedi službenu kolekciju oprosta, što je 1929. izdana typis Vaticanis pod natpisom: Collectio precum piorumque operum. Budući da se prema Can. 934. § 2. oprosti mogu dobiti, molila se odnosna molitva u kojem mu drago jeziku, samo ako je tačnost prijevoda potvrdila ili sv. Penitenciarija ili koji od Ordinarija, iz onoga kraja, gdje puk govori jezikom, u koji su prevedene molitve, donosi autor takvu biskupsku izjavu. Djelo je vrlo praktično.

2. — Weber ne daje u ovom psalamskom priručniku nikakvog znanstvenog komentara. On odustaje čak i od toga, da svoje izvode potkrijepi naročitim citatima iz bibliografije, koju navodi na str. 42/3. Ipak se oslanja na novije rezultate biblijskih istraživanja, ali u prvom redu želi da dade kleru u ruke priručnik, koji će biti praktičan i kojim će svećenici na dosta lagan način moći polagano da prodru do dubokog smisla i neslućenih ljepota psalama, što ih mole svaki dan u časoslovu. Najprije prikazuje u kratko uvod u psalme, a onda daje redom izvrsni prijevod i dobar tumač pojedinim psalmima, onim redom, kako su psalmi poredani u psalteriju rimskog brevira, od nedjelje do subote. Uz Van der Heerena ovaj mi je priručnik za praktični studij psalama, koji je potrebit svakom svećeniku, ako hoće moliti časoslov, a i samu sv. misu, sa živim razumijevanjem, najbolji i najpraktičniji.

3. — Za pedesetgodišnjicu posvete velebne đakovačke stolne crkve priredio je dr. Rogić i izdao na finom papiru lijepo opremljenu knjigu o đakovačkoj katedrali. On zahvaća najprije u povijest, od prvih kršćanskih vremena, preko Avara i Turaka, kratko spominje katedrale-prethodnice, onda se opsežno bavi pripremom i početkom gradnje Strossmayerove stolne crkve u Đakovu, izborom stila, graditeljima i poviješću gradnje. Preko ⅔ cijelog opsega knjige zauzima tada opširni prikaz arhitekture, skulpture i slikarstva u đakovačkoj stolnoj crkvi. Slike su prosječno vrlo dobre, premda nisu sve jednakom bojom tiskane. Šteta, što barem neke od njih nisu u bojama, jer bi tek tada čitatelj mogao dobro slijediti opisivanje piščevo, koje se često oslanja upravo na kolorističke efekte. Velika je šteta i to, što autor nigdje, ni jednom riječi, ne spominje tko je sve dosad pisao o đakovačkoj katedrali i odakle je on sam mnoge podatke crpao,

dok to na pr. navodi Milko Cepelić u svom vodiču po stolnoj crkvi đakovačkoj, koji je štampan u Đakovu 1915. Ovo bi lijepo opremljeno djelo dra Rogića, koje očito ima samo da posluži u praktičke svrhe, s time samo još dobilo na svojoj vrijednosti. Dr. **D. Kniewald.**

Heffler Ferdo, Metodika religijske nastave i odgoja za učiteljske škole, III. sasvim prerađeno izdanje, Zagreb 1931, str. 120 8⁰. Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu. Cij. broš. Din. 22.—.

Prva dva izdanja Hefflerove Metodike davno su već posvema raspačana. Već se kroz par godina živo osjećala potreba novog izdanja. Razumljivo je i zbog same stvari kao i zbog prilika, što su se izmijenile tijekom godina, da je bilo potrebno novo izdanje znatno popuniti, kako s obzirom na najnovije tekovine didaktike i katehetične metode, tako i s obzirom na naše sadašnje školske zakone i nastavni plan. Naročito je pisac imao na umu, da se s jedne strane drži onih direktiva, što mu ih je dala katehetska anketa, održana na svršetku g. 1926., a s druge strane, da se saglasi s naređenjem Ministarstva prosvjete od 14. IV. 1931. S. N. br. 11.502, kojim je podrobno propisana nastavna građa ove discipline za državne učiteljske škole. U okviru te dvostruke ograde dakako da pisac nije mogao sasvim slobodno dati maha svojoj svestranoj stručnoj spremi, da nam pruži potpuno zaokruženo i sa svim naučnim aparatom opremljeno djelo, kako je to sam bio zamislio i u prvotnom rukopisu već izradio. Poznato nam je, da su upravo najljepše i najinteresantnije partije morale izostati na zahtjev državne školske cenzure, da knjiga, kako se motiviralo, kao školski udžbenik ne izađe preopširna. No pored svih ovih obzira na ograničenja, s kojima je pisac morao računati, odlično mu je uspjelo da dade najbolje, što je u tim granicama moguće.

Što se tiče samog rasporeda građe, knjiga obrađuje ova poglavlja: Uvod, gdje pisac govori o temeljnim pojmovima, što se obrađuju u metodici religijske nastave. Slijedi prvi odsjek: Metodika religijske nastave, koji se dijeli u 5 dijelova: Bitnost i zadaća vjerske nastave, Povijest vjerske nastave, Opće psihologijske osnove, Religijsko učevno gradivo ili učivo, Metoda religijske nastave. Ovo posljednje poglavlje prvog odsjeka govori najprije o objektivnoj, a zatim o subjektivnoj metodi religijske nastave. Tu se pisac nalazi u svom elementu, jer se upravo on kroz punih 30 godina svoga javnog katehetskog rada borio za to, da u katehetskoj nastavi i uzgoju utre put psihološkoj metodi, koja je nikla kao plod modernog katehetskog gibanja istodobno i samostalno kod nas kao i u Austriji i u Njemačkoj, napose u Münchenu. Danas možemo s radošću konstatirati, da je ta metoda napokon doživjela opću pobjedu u katehetskom svijetu i tako unijela u duh potpune katehetske renesanse, koji se sklada s onim duhom, kakav je vladao u katehetskoj nastavi i uzgoju od prvih kršćanskih vremena, naročito kako ga je zacrtao veliki crkveni učitelj sv. Augustin. Osobito upozoravamo na to, kako je piscu uspjelo u ovom djelu dati preciznu rekonstrukciju raščlanjivanja učevnoga gradiva i postupka prema načelima Wilmannovim (str. 79—88), gdje se vidi početna neovisnost hrvatske katehetične škole od münchenske (oso-

bito na str. 87—88). Nadalje upozorujemo na poglavlje »Škola rada« na str. 94—100, gdje je prvi puta kod nas dano školi rada ono mjesto, koje joj pripada prema katoličkoj nauci. Drugi odsjek: Metodika religijskog odgoja, govori o vrstama i sredstvima odgoja, naročito o natprirodnim odgojnim sredstvima, t. j. o pripravi djece za primanje sv. sakramenata, o slušanju sv. mise, o molitvi i o životu s crkvenom godinom. Djelo je u svakom pogledu kao školski udžbenik vrlo dobro uspjelo.

Bilo bi vrlo poželjno, da nam pisac izda posebno izdanje ovog svog djela u onom opsegu, kako je bilo priređeno u rukopisu prije preradbe prema ograničenju državne cenzure. Takvo bi izdanje imalo naučnu kritičnu vrijednost u našoj katehetičnoj literaturi i bilo bi neophodno potrebno kao priručnik za katehetsku naobrazbu našeg svećeničkog podmlatka i za vjeroučitelje. Možda će jednom ipak svanuti povoljne prilike za ovakvo izdanje. **Dr. J. Oberški.**

Der grosse Herder: Nachschlagewerk für Wissen und Leben. 12 Bände und ein Welt- und Wirtschaftsatlas. Verlag Herder, Freiburg im Breisgau. **II. Band:** Batterie bis Cajetan. Mit Textbildern und 36 Rahmenartikeln (VI S., 1728 Sp. Text und 146 Sp. Beilagen: 15 mehrfarbige Pläne, 8 mehrfarbige Kunstdrucktafeln, 13 Schwarzdrucktafeln, 2 Offsettafeln und 5 Tiefdrucktafeln.) 1932. In Halbleder mit Kopffarbschnitt 34.50 M.; in Halbfranz mit Kopfgoldschnitt 38 M.

Prigodom izlaska prvog sveska ovoga velikog poduzeća Herderove nakladne knjižare preporučio sam ga (cfr. »Bogoslovska Smotra« br. 4. 1931., str. 458) katoličkoj hrvatskoj javnosti najtoplije. Bez obzira, što je taj leksikon njemački pothvat i što ga provejava duh njemačkih njegovih saradnika, mi smo upućeni na nj kao na jedno vrsno djelo. Mjesto velikog broja liberalnih njemačkih leksika, što ih susrećete po stanovima naše inteligencije (Brockhaus, Mayer), bilo bi kud i kamo bolje, da se udomi ovaj veliki Herderov leksikon, moderan i dotjeran u svakom pogledu. — Drugi svezak je jednako bogat tekstom i slikama. Ponovno preporučujem čitavo djelo. **A. Ž.**

Truhelka dr. Ćiro: Starokršćanska arheologija. Izdanje jeronimske »Knjižnica općeg znanja«, Zagreb 1931. — Str. 222. — Slika 141. — Cijena Din 60.— (uvezano Din 70.—). — Ova je velika studija mnogogodišnji rad znanoga stručnjaka i djelo je zasebne vrste. Pisano je čitkim stilom izvrsno će doći i široj publici, a stručnjake će zainteresirati, jer je građa uzeta redom s našega teritorija te prema tome daje izvorni i novi materijal. Knjiga najprije u općem djelu tumači vrlo zorno i spretno motive ukrasa i simbolizam starokršćanskih građevina te način gradnja bazilika i drugih crkvenih objekata. Ovaj dio važan je za svakoga, koji hoće razumjeti staru hrvatsku povijest i opise starijih i najnovijih otkrića iz dobe hrvatskih narodnih vladara. Specijalni dio knjige obrađuje kao prvi period razdoblje od pojava kršćanstva do provale Gota te se bavi spomenicima u Vidoštaku, Borasi, Gotovušu, Solinu i t. d. Drugi period, oko dolaska Hrvata u novu postojbinu, osobito je za nas zanimiv, jer daje izvrstan prijegled dosada još nigdje tako sabranog gradiva. Opisuje se tu i tumače

među ostalim objekti u Šipragu, i Varošluku, Majdanu, Dabravini, Zenici, Dukliji, Zadru i t. d. U trećem periodu napose su i podrobno obrađeni starohrvatski spomenici i starohrvatska ornamentika. Ovdje autor iznosi mnoga svoja nova i sasvim originalna gledišta. Podrug stotina slika u ovoj studiji ilustriraju svaki navod. Knjiga ima obilježje nužnog priručnika i spretne enciklopedije, koju bi trebao imati svaki naš inteligenat.

Dr. Stjepan Zimmermann: Duševni život. Izdala Jug. Akademija u Zagrebu. 1932. Knj. IX. str. 312.

Ovo je četvrta knjiga dr. Zimmermanna, koja obrađuje psihologijske probleme. Prva knjiga pod naslovom »Temelji psihologije, izašla je 1923., a bila je namijenjena potrebi slušatelja bogoslovskog fakulteta. God. 1927. izašla je druga knjiga, koja nosi naslov »Psihologija za srednja učilišta«. Drugo sasvim prerađeno izdanje te knjige izašlo je 1928. I napokon 1932. izašla je evo četvrta knjiga u kojoj je dr. Z. skupio sve najbolje što je dosada u toj stvari pisao, dodavši posve nove odsjeke s obzirom na svrhu, kojoj je knjiga namijenjena.

Želeći da čitaoca upozna sa duševnim životom, i da učini iz njega psihologa, razdijelio je g. pisac svoju knjigu na dva dijela

Prvi dio raspravlja »O doživljajima i njihovom svijesnom jedinstvu«, a drugi »O naučnom upoznavanju duševnoga života ili psihologiji«.

Mi ćemo svaki ovaj dio napose promotriti, da pokažemo, koja su pitanja u njima obrađena i na koji način.

Prvi dio, koji ima četiri odsjeka obrađuje u 1. odsjeku doživljaje znanja. I to: opažajno znanje; predodžbeno znanje, i misaono ili razumno znanje. Drugi odsjek obrađuje doživljaje čuvstvovanja, a treći voljne doživljaje. Obradivši svaku vrstu doživljaja napose pokazuje autor u 4. odsjeku da ti doživljaji ne postoje odijelito svaki za sebe, nego da su međusobno vezani uz »ja«, koji svijesno zna za svoje doživljaje. Taj dakle odsjek obrađuje svijest i pažnju, te pitanje »ja« u vezi sa cjelinom duševnoga života.

Kako autor ne pretpostavlja nikakova znanja iz psihologije u čitaoca, to na osnovu najjednostavnijih primjera analizom dolazi do temeljnih pojmova u psihologiji. Na tom putu daje i djelomične definicije pojedinih doživljaja, dok ne dođe na koncu do konačne i potpune definicije. Tako na pr. za opažaj imamo ove def. 1. »Opažaj je znanje o izvanjskom predmetu, koji podražuje osjetilni organ. (str. 13.) 2. »Opažaj je znanje o različnim svojstvima jednoga izvanjskoga premeta«. (str. 15.) 3. »Opažaj je takav doživljaj znanja, kod kojega je izvanjski predmet u svijesti osjetno ili senzitivno nazočan«. (str. 16.) 4. »Opažaj je sastavljeno shvaćanje ili znanje sačinjeno ili satvoreno od osjeta i njihove sveze«. (str. 16.) 5. »Ili: shvaćanje zbiljskog predmeta po osjetnim spojevima«. Za »pojam« daje tri def., za »ličnost« tri i t. d.

Autor se služi u svom razlaganju analitičko-sintetičkom metodom kao najpodesnijom, da čitaoc s jedne strane dođe do jasnih pojmova, a s druge strane, da se uputi također u naučno promatranje svojih duševnih doživljaja.